UDK: 338.2:502.131.1

YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH SHAROITIDA KORXONALARNI BOSHQARISH: O‘ZBEKISTON BIZNESI UCHUN IMKONIYATLAR VA XAVFLAR

Sheraliyev Oybek Rixsillayevich
“ABU RAYHON BERUNIY UNIVERSITETI” nodavlat ta’lim muassasasi – Samarqand kampusi,
“O‘quv, tarbiya, ilmiy, uslubiy ishlar bo‘yicha” rektor o‘rinbosari
E-mail: o_sheraliev@umail.uz
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23832850

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida O‘zbekiston korxonalari duch keladigan boshqaruv imkoniyatlari va xatarlari tahlil qilinadi. Energiya va suv samaradorligi, resurs tejamkor texnologiyalar, eksport zanjirlariga moslashish va yashil moliyalashtirish imkoniyatlari korxona strategiyasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Boshlang‘ich investitsiya, texnologik ijro, ma’lumotlar sifati, iqlim hamda bozor xatarlari guruhlanadi. Korxonaning yashil transformatsiyasini kuzatish uchun shartli integral indeks va “o‘lchash – ustuvorlikni tanlash – iqtisodiy asoslash – joriy etish – tekshirish” boshqaruv sikli taklif etiladi. Takliflar universal normativ sifatida emas, korxona faoliyatiga moslashtiriladigan amaliy vositalar sifatida ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, korxona boshqaruvi, resurs samaradorligi, energiya tejamkorligi, suvni tejash, iqlim xatari, yashil transformatsiya, O‘zbekiston biznesi, barqaror moliyalashtirish

Abstract. This article examines management opportunities and risks facing Uzbek enterprises during the transition to a green economy. Energy and water efficiency, resource-saving technologies, adaptation to export value chains and green finance are considered in relation to enterprise strategy. The article groups investment, technology implementation, data quality, climate and market risks. It proposes a conceptual index for monitoring green transformation and a management cycle of measuring, prioritizing, assessing the business case, implementing and verifying results. The recommendations are practical tools to be adapted to each enterprise, rather than universal regulatory benchmarks.

Keywords: green economy, enterprise management, resource efficiency, energy efficiency, water conservation, climate risk, green transition, Uzbekistan business, sustainable finance

Аннотация. В статье анализируются управленческие возможности и риски, с которыми сталкиваются предприятия Узбекистана в процессе перехода к зелёной экономике. Энерго- и водоэффективность, ресурсосберегающие технологии, адаптация к экспортным цепочкам создания стоимости и зелёное финансирование рассматриваются в связи со стратегией предприятия. Систематизированы инвестиционные, технологические, информационные, климатические и рыночные риски. Предложены концептуальный индекс зелёной трансформации и управленческий цикл «измерение – выбор приоритетов – экономическое обоснование – внедрение – проверка результатов». Рекомендации представляют собой практические инструменты, адаптируемые к особенностям предприятия.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Ключевые слова: зелёная экономика, управление предприятием, эффективность ресурсов, энергоэффективность, водосбережение, климатический риск, зелёная трансформация, бизнес Узбекистана, устойчивое финансирование

KIRISH

Jahon bozorlarida energiya narxlarining o‘zgaruvchanligi, iqlim xatarlari va resurslardan foydalanishga qo‘yilayotgan talablar korxonalarni o‘sish modelini qayta ko‘rib chiqishga undamoqda. O‘zbekiston biznesi uchun yashil iqtisodiyotga o‘tish faqat ekologik majburiyat emas: u energiya va suv xarajatlarini boshqarish, eksport zanjirlaridagi talablarni qondirish, yangi texnologiyalarni jalb etish hamda uzoq muddatli raqobatbardoshlikni mustahkamlash vositasidir.

O‘zbekistonning 2019–2030-yillarga mo‘ljallangan yashil iqtisodiyot strategiyasi va 2030-yilgacha yashil o‘sish dasturi energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya, suvni tejash va issiqxona gazlari intensivligini kamaytirish yo‘nalishlarini belgilaydi [1; 2]. 2025-yilgi davlat dasturida ham resurslardan oqilona foydalanish va yashil loyihalarni moliyalashtirish ustuvor vazifa sifatida ko‘rsatilgan [3]. Ushbu yo‘nalishlar korxona darajasida investitsiya, operatsion boshqaruv va ta’minot zanjiriga tatbiq etilishi zarur.

Tadqiqotning maqsadi yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida O‘zbekiston korxonalari uchun yuzaga keladigan boshqaruv imkoniyatlari va xatarlarini tizimlashtirish hamda o‘tish jarayonini baholash va bosqichma-bosqich amalga oshirish bo‘yicha amaliy yondashuv taklif etishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Yashil iqtisodiyot va barqaror o‘sish bo‘yicha xalqaro yondashuvlarda iqtisodiy samaradorlik, tabiiy kapitalni asrash va ijtimoiy farovonlik bir-birini to‘ldiruvchi maqsadlar sifatida qaraladi. O‘zbekistonning yashil iqtisodiyot strategiyasi energiya va resurs sarfini kamaytirish, qayta tiklanuvchi manbalardan foydalanish va iqlimga moslashishni davlat siyosati darajasida bog‘laydi [1]. 2022-yilgi dastur tarmoqlar kesimida energiya intensivligi, qayta tiklanuvchi elektr quvvati va suv samaradorligi bo‘yicha maqsadlarni belgilaydi [2].

Jahon bankining O‘zbekiston bo‘yicha Iqlim va rivojlanish hisobotida energiya sektori, suv resurslari, qishloq xo‘jaligi va infratuzilma iqlim xatarlari hamda iqtisodiy o‘sish bilan o‘zaro bog‘liq ekani tahlil qilinadi [4]. 2025-yilda Jahon banki taqdim etgan materiallarda energiya samaradorligi loyihalariga xususiy sarmoya kiritish, qayta tiklanuvchi energiya va yashil davlat xaridlarining ahamiyati ta’kidlangan [5]. Mazkur manbalar korxona miqyosidagi yashil o‘tishni alohida ekologik tashabbuslar emas, balki strategiya, xarajatlar va risklarni boshqarish tizimiga singdirish lozimligini ko‘rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot obyekti O‘zbekiston korxonalarida yashil iqtisodiyot tamoyillarini boshqaruv amaliyotiga tatbiq etish jarayonidir. Tadqiqot predmeti korxonaning resurs sarfi, texnologik yangilanishi, investitsiya qarorlari, ta’minot zanjiri va iqlim xatarlarini boshqarish bilan bog‘liq tashkiliy-iqtisodiy munosabatlardan iborat. Tizimli tahlil, hujjatlarni qiyosiy o‘rganish, risklarni guruhlash va konseptual modellashtirish usullaridan foydalanildi.

Korxonaning yashil transformatsiyasini kuzatish uchun quyidagi shartli integral ko‘rsatkich taklif etiladi: “$GTI = w_1E + w_2W + w_3M + w_4C + w_5R$”, bunda GTI – yashil transformatsiya indeksi; E – energiya samaradorligi; W – suv samaradorligi; M – materiallar, chiqindi va aylanma iqtisodiyot ko‘rsatkichi; C – issiqxona gazlari intensivligi; R – iqlim va ta’minot zanjiri barqarorligi; $w_1 \ldots w_5$ – korxona faoliyati va strategik ustuvorliklariga mos vaznlar bo‘lib, yig‘indisi 1 ga teng. Ko‘rsatkichlar

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

bazaviy davrga nisbatan normallashtiriladi. Indeks davlat tomonidan belgilangan universal norma emas, balki korxonaning o‘zgarishini davrlar kesimida kuzatishga mo‘ljallangan boshqaruv vositasidir.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yashil o‘tishning biznes uchun qiymati, avvalo, aniq iqtisodiy mexanizmlarni korxona strategiyasi bilan bog‘lashga bog‘liq. Masalan, energiya auditi ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni aniqlaydi; uskunalarni yangilash va issiqlikni qayta ishlatish tannarxga ta’sir qilishi mumkin; suv hisobini raqamlashtirish esa suv tanqisligi xavfiga tayyorgarlikni kuchaytiradi. Biroq bu natijalar investitsiya qiymati, moliyalashtirish shartlari, uskunaning ish rejimi va xodimlar malakasiga bog‘liq. Shuning uchun kutiladigan tejash mustaqil texnik-iqtisodiy tahlil bilan tekshirilishi lozim.

1-jadval

Yashil iqtisodiyotga o‘tishning korxonalar uchun imkoniyatlari

Imkoniyat	Boshqaruv mexanizmi	Kuzatish ko‘rsatkichi
Energiya xarajatlarini qisqartirish	Energiya auditi, samarali uskunalar, yo‘qotishlarni monitoring qilish	Mahsulot birligiga energiya sarfi
Suv tanqisligiga chidamlilik	Suv balansini tuzish, qayta foydalanish va tejamkor texnologiyalar	Mahsulot birligiga suv sarfi
Bozor va eksport talablariga tayyorlik	Mahsulotning ekologik izi va ta’minot zanjiri ma’lumotlarini hisobga olish	Mijoz talablari bajarilishi, rad etilgan buyurtmalar
Yangi moliyalashtirish manbalari	Yashil investitsiya loyihalarini asoslash, o‘lchanadigan natijalarni ochiqlash	Loyiha pul oqimi, jalb qilingan moliya
Innovatsiya va samaradorlik	Chiqindini kamaytirish, qayta ishlash, ekologik dizayn	Material sarfi va qayta ishlatilgan chiqindi ulushi

Yashil iqtisodiyotga o‘tish imkoniyatlar bilan birga korxonaning moliyaviy, texnologik va tashkiliy xatarlarini ham oshkor etadi. Eng ko‘p uchraydigan muammo — yirik boshlang‘ich xarajatlarni kutilayotgan tejash bilan muvozanatlashdir. Bundan tashqari, noto‘g‘ri o‘lchangan energiya yoki emissiya ma’lumotlari noto‘g‘ri qarorlarga, umumiy va tekshirilmagan “yashil” da’volar esa obro‘ga putur yetishiga olib kelishi mumkin. Suvga bog‘liq korxonalar uchun iqlim o‘zgaruvchanligi, eksport qiluvchilar uchun esa xaridorlar va xalqaro qiymat zanjirlaridagi texnik talablar alohida e’tibor talab etadi.

2-jadval

Yashil transformatsiya xatarlari va ularni boshqarish

Xatar	Korxonaga ta’siri	Boshqaruv chorasi
Yuqori boshlang‘ich investitsiya	Pul oqimi va qarz yukiga bosim	Bosqichma-bosqich investitsiya, hayotiy sikl

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

		xarajatlari tahlili, muqobil moliyalashtirish
Texnologik va ijro xatari	Rejalashtirilgan tejashga erishmaslik, ishlab chiqarish uzilishi	Pilot loyiha, yetkazib beruvchini tekshirish, xodimlarni o‘qitish va kafolatli servis
Ma’lumotlar sifati va “greenwashing”	Noto‘g‘ri hisobot, huquqiy va obro‘ xatari	O‘lchash metodikasini hujjatlashtirish, dalillarni ichki nazoratdan o‘tkazish
Iqlim va suv xatari	Xomashyo ta’minoti yoki ishlab chiqarishning uzilishi	Hududiy xatar tahlili, zaxira reja, suv va energiya samaradorligi
Bozor va tartibga solish talabi	Mahsulotga talab yoki bozorga kirish shartlarining o‘zgarishi	Mijoz va qonunchilik talablarini kuzatish, mahsulot hamda ta’minot zanjirini moslashtirish

Tadqiqot natijasida korxonalar uchun “o‘lchash – ustuvorlikni tanlash – iqtisodiy asoslash – tajriba tariqasida joriy etish – natijani tekshirish – kengaytirish” sikli taklif qilinadi. Dastlab korxona energiya, suv, xomashyo va chiqindi oqimlari bo‘yicha bazaviy ma’lumotlarni yig‘adi. Keyin moliyaviy qiymati, ekologik ta’siri va uzluksiz faoliyatga ta’siri yuqori bo‘lgan masalalarni tanlaydi. Har bir tashabbus uchun mas’ul bo‘linma, investitsiya bosqichi, zarur ma’lumotlar va kutiladigan natijani belgilovchi reja ishlab chiqiladi.

Boshqaruv amaliyotida yashil ko‘rsatkichlar faqat yillik hisobot uchun yig‘ilmasligi lozim. Ularni byudjet tuzish, xarid qilish, texnik xizmat ko‘rsatish, mahsulot tannarxini hisoblash va risklar reyestriga kiritish orqali kunlik qarorlarga bog‘lash mumkin. Masalan, yangi uskunani tanlashda xarid narxi bilan birga kutilayotgan energiya sarfi, xizmat muddati va texnik xizmat xarajatlari hisobga olinadi. Yetkazib beruvchilarni baholashda resurslardan foydalanish, qonunchilikka rioya qilish va uzluksiz ta’minot imkoniyati ham hisobga olinadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yashil iqtisodiyotga o‘tish O‘zbekiston korxonalari uchun xarajatlarni boshqarish, resurslar taqchilligiga moslashish, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish va mijozlar talabiga javob berish imkoniyatlarini yaratadi. Ushbu imkoniyatlardan foydalanish natijasi korxonaning tarmog‘i, texnik holati, kapital qiymati va boshqaruv salohiyatiga bog‘liq; shuning uchun barcha korxonalar uchun bir xil investitsiya yechimi mavjud emas.

Korxonalarga energiya, suv va chiqindi ko‘rsatkichlarini muntazam o‘lchash; iqtisodiy jihatdan asoslangan loyihalardan boshlash; yashil maqsadlarni mas’ul shaxs, byudjet va muddat bilan bog‘lash; xatarlarni davriy yangilash; ochiq hisobotlarda tekshiriladigan ma’lumotlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Taklif etilgan GTI va bosqichli boshqaruv sikli korxonaga taraqqiyotni kuzatish va ustuvor investitsiyalarni tanlashda yordam beradi. Kelgusidagi empirik tadqiqotlarda turli tarmoqlardagi korxona

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

ma'lumotlarini yig'ib, energiya va suv samaradorligi loyihalarining real xarajat, unumdorlik va daromadlilikka ta'sirini qiyosiy tekshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori. 2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. https://lex.uz/uz/acts/-4539502
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son qarori. 2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida. https://lex.uz/uz/acts/-6303230
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-son Farmoni. "O'zbekiston–2030" strategiyasini "Atrof-muhitni asrash va yashil iqtisodiyot" yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida. https://lex.uz/uz/acts/-7369703
4. World Bank. Uzbekistan Country Climate and Development Report. Washington, DC: World Bank, 2023. https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/ccdr

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.